

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.32.2.7>

Teuta Serreqi Jurić

STILSKA SREDSTVA U FUNKCIJI OBLIKOVANJA LIKA IDEALNOG BIZANTSKOG CARA: PRIMJER IZ PORFIROGENETOVA SPIISA VITA BASILII

*dr. sc. Teuta Serreqi Jurić, Sveučilište u Zadru, Odjel za klasičnu filologiju,
tserreqi@unizd.hr*

izvorni znanstveni članak

UDK 811.14'04:94(495.02)

94(495.02)“09“

rukopis primljen: 3. rujna 2020; prihvaćen za tisak: 9. prosinca 2020.

Spis Vita Basilii književna nam tradicija donosi u sklopu literarnog korpusa bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta (913. – 959.). Radi se o vrsti pohvalnoga govora (βασιλικὸς λόγος) sastavljenog u čast utemeljitelja Makedonske dinastije Bazilija I. (867. – 886.), čija je svrha bila osloboditi Porfirogenetova djeda od krivnje za ubojstvo njegova prethodnika, cara Mihaela III. (842. – 867.), što je ubrzalo Bazilijev dolazak na vlast. Bazilije u spisu utjelovljuje sliku idealnog bizantskog cara, dok je Mihael prikazan u negativnom kontekstu i kao primjer lošeg vladara. U radu se analizira uloga stilskih sredstava u oblikovanju Bazilijeva i Mihaelova lika. Iako je visoki stupanj upotrebe stilskih ukrasa u ovakvoj književnoj vrsti očekivan, na temelju odabranih primjera predočit će se kako ih je u određenim slučajevima autor ciljano upotrebljavao ne samo radi podizanja retoričkog naboja, nego i s tendencijom da Bazilije unatoč mračnoj strani dolaska na prijestolje bude prikazan kao „spasitelj“ Bizantskog Carstva nakon Mihaelove loše vladavine, a Mihael kao glavni krivac za svoju vlastitu smrt.

Ključne riječi: Vita Basilii; Bazilije I. Makedonac; Mihael III. Pijanac; stilske figure i tropi; oblikovanje lika

1. Uvod¹

U sklopu literarne produkcije tradirane pod imenom bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta (913. – 959.) koji je hrvatskoj znanstvenoj javnosti najpoznatiji po spisu *De administrando imperio*, glavnom vrelu za proučavanje najranije hrvatske povijesti, sačuvan je i spis *Vita Basilii*.² Riječ je o vrsti pohvalnoga govora napisanog u čast Porfirogenetova djeda Bazilija I. (867. – 886.) u kojem se Bazilije veliča kao utemeljitelj Makedonske dinastije.³ Pored toga što je glorifikacijom djeda i dinastije ustoličene pod njegovom vladavinom Porfirogenet htio potvrditi i vlastiti legitimitet, s obzirom na to da je u ono vrijeme postojala sumnja kako je otac Porfirogenetova oca Leona VI. bio Mihael III. (842. – 867.), a ne Bazilije,⁴ pozadina nastanka spisa posjeduje i dublju, političko-propagandnu dimenziju. Naime, iako je bio pridošlica u Konstantinopol, a

¹ Ovaj je rad u skraćenom obliku izložen na međunarodnom znanstvenom skupu *Zadarski filološki dani 8*, Zadar – Benkovac, 8. – 9. studenoga 2019. godine. Dijelovi ovog rada temelje se na doktorskoj disertaciji Teute Serreqi Jurić 2016: 44–80, 189–249, 323–334, 339–340.

² Spis je sačuvan u sklopu kronike *Theophanes Continuatus* (naziv potječe od priređivača bnskog izdanja Immanuela Bekkera), nastale početkom 11. stoljeća, koja se može podijeliti na tri dijela. U prvom dijelu, odnosno prvim četirima knjigama, opisane su vladavine careva Leona V., Mihaela II., Teofila i Mihaela III., pokrivajući razdoblje od 813. do 867. godine. Drugi dio, označen kao peta knjiga u Bekkerovu izdanju, donosi životopis Bazilija I. (od 867. do 886. godine), dok treći dio, odnosno šesta knjiga, obuhvaća razdoblje od 886. do 961. godine opisujući vladavine Porfirogenetova oca Leona VI., Leonova brata Aleksandra, samoga Konstantina VII. Porfirogeneta, Romana I. Lekapena te naposljetku Porfirogenetova sina Romana II. Autor prvih četiriju knjiga te prvog dijela šeste knjige još uvijek ostaje nepoznat. Drugi je dio šeste knjige mogao sastaviti Teodor Dafnopat, nositelj titule magistra i obnašatelj drugih visokih dužnosti za vladavine Romana I., Konstantina VII. i Romana II., dok se spis o Bazilijevoj vladavini pripisuje caru Porfirogenetu. O dataciji i autorstvu kronike *Theoph. Cont.* vidi Bury 1908: 138–140, Moravcsik 1983: I/540–542, Markopoulos 1985: 171–182, Signes Codoñer 1989: 17–28, Ševčenko 1998: 77–93, a o njezinu jeziku i stilu Signes Codoñer 1995, Conca 2000: 249–264.

³ Alexander 1940: 198 i Jenkins 1954: 21–22 svrstali su ovaj spis pod βασιλικός λόγος („carski govor”), uočivši kako svojim sadržajnim elementima i strukturom udovoljava definiciji koju je za tu književnu vrstu odredio govornik Menandar iz Laodiceje (*Men Rhet.*, 368–377; izdanje Russell i Wilson 1981: 76–95). Od novijih studija koje se bave generičkim značajkama *Vita Bas.* vidi Gallina 2000: 189–199, Van Hoof 2002: 163–183 i Varona Codeso 2015: 173–190.

⁴ Sumnju je pobuđivalo to što je Bazilijeva supruga Eudokija Ingerina bila ljubavnica njegova suvladara, cara Mihaela III., no, s druge strane, nije sigurno je li Mihael uopće mogao imati djece, s obzirom na to da ih nije imao sa svojom zakonitom ženom (prema Toynbee 1973: 594–595).

ktome i neobrazovan te neugledna roda, Bazilije se strelovitom brzinom uspeo na carsko prijestolje, što mu je pošlo za rukom zahvaljujući dvama ubojstvima u kojima je izravno sudjelovao – njegova prethodnika na prijestolju, cara Mihaela III., i Mihaelova ujaka cezara Barde.⁵ U takvim je okolnostima bilo nužno opravdati Bazilijeve postupke i skinuti krivnju za navedena ubojstva, a o Porfirogenetovu živom nastojanju oko toga da popravi djedov okaljan ugled možda najbolje svjedoči činjenica da su na njegov nalog sastavljena čak tri spisa koja pokrivaju isto razdoblje – pored četvrte i pete knjige kronike *Theoph. Cont.*, isti su događaji opisani i u četvrtoj knjizi *Povijesti careva (Βασιλείαι)* Josipa Genezija (Toynbee 1973: 582).⁶

U skladu s uzusom u enkomijastičkom govoru, u kojem je težište na pohvali subjekta o kojem se pripovijeda, Bazilijev je lik u *Vita Bas.* prikazan u izuzetno pozitivnom svjetlu. On je kao bizantski car morao utjelovljivati vrline poput razboritosti, pravednosti, milosrđa i pobožnosti te biti uspješan u svim poljima svoga djelovanja, od ratnih podviga i političkog angažmana sve do građevinskih pothvata i misije širenja kršćanstva. Kako bi Bazilijeva pohvalna slika djelovala što uvjerljivije, kao negativan lik suprotstavljen mu je Mihael III. – osim što mu nedostaju sve one dobre osobine koje Bazilija krase u izobilju, Mihael je prikazan u lošijem kontekstu nego što o njemu svjedoči povijest.⁷ Na tragu toga, u radu će se analizirati sredstva kojima se poslužio autor ovog pohvalnog govora kako bi u Baziliju utjelovio lik idealnog bizantskog vladara te svog djeda, usprkos mračnoj strani njegova uspona na vlast, prikazao kao „spasitelja” Bizantskog Carstva nakon Mihaelove loše vladavine. Istraživanje će prvenstveno biti usmjereno na ulogu stilskih figura i tropa u oslikavanju Bazilija kao pozitivnog i Mihaela kao negativnog lika i na suodnos između upotrebe *ornatusa* i opisanog sadržaja, no prije toga razmatrat će se i na koji je način sama struktura spisa prilagođena tome da opreka između Bazilija i Mihaela bude što upečatljivija. Dobivenim će se saznanjima produbiti spoznaje o stilskim

⁵ O Mihaelovoj i Bazilijevoj vladavini vidi npr. Bury 1912: 154–179, Treadgold 1997: 450–461 i Ostrogorski 2006: 130–140.

⁶ Detaljnije o tome u Toynbee 1973: 582–598. O odnosu između kronike *Theoph. Cont.* i Josipa Genezija te problemu njihovih zajedničkih izvora vidi Barišić 1958: 119–133, Ljubarski 1987: 12–27, Signes Codoñer 1993/1994: 319–341.

⁷ Usp. Bury 1912: 162–163, 179 i Ostrogorski 2006: 130.

osobitostima ovoga djela, što je u povijesti njegova proučavanja sve do novijeg vremena pomalo bilo marginalizirano.⁸

2. Bazilije i Mihael kao pozitivan i negativan lik

O panegiričkoj tendenciji *Vita Bas.* svjedoči nam već sam prolog, u kojem autor govori da će iznijeti opis Bazilijeva života i djela od njegova rođenja do smrti, kako bi njegovim potomcima bilo poznato podrijetlo makedonske kraljevske loze i kako bi pred očima imali model čiju vrlinu i hrabrost treba nasljedovati.⁹ U skladu s time, Bazilijeva je vladavina opisana iznimno toplim i pohvalnim tonom, počevši od slavnog podrijetla s očeve i majčine strane, čudesa u djetinjstvu koja su nagovještavala carevu buduću slavu i brzog napredovanja u karijeri, sve do uspješnih sudskih, zakonodavnih i vojnih reforma, niza izvojevanih pobjeda, velikih građevinskih pothvata u Konstantinopolu i uspjeha u kristijanizaciji.¹⁰ U tom pogledu autor spisa slijedi Menandrov naputak prema kojemu bi pisac *basilikos logos*a trebao iznositi samo pozitivne činjenice iz careva života, no kad je riječ o negativnim događajima,¹¹ za koje Menandar kaže da ih treba prešutjeti – u ovom slučaju to se poglavito odnosi na ubojstva Mihaela III. i cezara Barde – Porfirogenet ih u svojoj priči ipak nije mogao zaobići, usprkos Menandrovu savjetu. Kako je Bazilijeva upletenost u spomenuta

⁸ Većina se dosadašnjih istraživanja *Vita Bas.* kretala u okvirima rasvjetljavanja pitanja datacije i autorstva (vidi npr. Bury 1908: 121, 138–140, Ševčenko 1978: 91–127, Signes Codoñer 1989: 17–28, Ševčenko 1992: 167–195, Anagnostakis 1999: 97–139, Varona 2010: 739–775, Ševčenko 2011: 7*–9*). O jezičnim, sintaktičkim i stilskim osobitostima spisa vidi Tartaglia 1982: 197–206, Index graecitatis u Ševčenko 2011: 367–383, Serreqi Jurić 2016: 116–145, 156–174, 189–277, Serreqi Jurić 2017: 157–178, Serreqi Jurić 2019: 145–148. Za studije o generičkim značajkama spisa vidi literaturu navedenu u bilj. 3.

⁹ *Vita Bas.*, 1,11–18 (izdanje Ševčenko 2011).

¹⁰ Struktura djela po poglavljima: prolog (1), podrijetlo (2–4), djetinjstvo i mladost (5–8), Bazilijev uspon u karijeri do dolaska na vlast (9–19), vladavina i smrt Mihaela III. (20–27), Bazilijeva financijska politika (28–30), sudske reforme (31), crkvena pitanja (32), reforme zakona (33), pobuna Simbatija i Georgija (34), Bazilijeva djeca (35), Bazilijevi vojni pothvati i reforme u vojsci (36), vojni pohodi na istok (37–51), vojni pohodi na zapad (52–71), Bazilijev privatni život i afiniteti, briga za narod (72), digresija o Bazilijevim dobročiniteljima (73–77), građevinski pothvati (78–94), misionarski rad i širenje kršćanstva (95–97), smrt najstarijeg sina Konstantina (98), zanimanje za napredak seoskog stanovništva (99), sukob između Bazilija i sina Leona (100–101), Bazilijeva smrt i nasljednik (102).

¹¹ *Men. Rhet.* 368,3–8.

ubojstva (što je zasigurno ubrzalo njegov uspon na prijestolje) bila itekako poznata u ono doba, umjesto šutnje boljim mu se rješenjem činilo objasniti u kojim su se okolnostima ubojstva dogodila i opravdati djedovu ulogu u njima, a krivnju za takav slijed događaja prebaciti na Mihaela i njegovu lošu vladavinu. Mihael je stoga morao biti ocrnjen, dok se Baziliju pripisuju isključivo pozitivne osobine i ublažavaju negativne okolnosti pod kojima je došao do carske krune.¹²

Autor je i samu strukturu djela podredio isticanju kontrasta između Bazilija i Mihaela. U prijašnjim je istraživanjima već bilo istaknuto kako *Vita Bas.* uglavnom slijedi shemu *basilikos logosa*, uz sljedeće razlike:¹³

– usporedba postojeće vladavine s prijašnjom (digresija o vladavini i smrti Mihaela III.) u *Vita Bas.* ne nalazi se na preporučenom mjestu (ispred epiloga), već je umetnuta ispred Bazilijevih postignuća (πράξεις)

– Bazilijeva postignuća u ratu i miru nisu poredana redosljedom koji sugerira Menandar

– topos πράξεις nije opisan prema četirima vrlinama (ἀνδρεία „hrabrost“, δικαιοσύνη „pravednost“, σοφροσύνη „razboritost“, φρόνησις „mudrost“), već se obrađuje prema različitim područjima (državna administracija, vojni pohodi, privatni život itd.), i prikazan je više u povijesnom nego u biografskom kontekstu, npr. Bazilijevi vojni pohodi i graditeljski pothvati (Alexander 1940: 197; Jenkins 1954: 592).

Ovom ćemo se prilikom osvrnuti na topos usporedbe vladavine aktualnog cara s prethodnom, koji bi se prema Menandru trebao nalaziti pri kraju djela, odnosno prije epiloga. Pripovjedač Bazilijeva životopisa opis Mihaelove vladavine (pogl. 20–27) premješta u središnji dio rada, umećući

¹² Mihael je omražen u narodu (pogl. 18, 24), krši zakone (pogl. 20, 26), oskvrnjuje svete crkvene obrede (pogl. 20, 21), rasipa državni novac (pogl. 20, 21, 27), ubija nedužne ljude (pogl. 26); Bazilije je svima drag (pogl. 19, 28), unaprjeđuje zakone (pogl. 30, 31, 33), bavi se crkvenim pitanjima (pogl. 32), razborito postupa s novcem (pogl. 28), brine se za opće dobro (pogl. 30, 72) itd.

¹³ Prema Menandru struktura *basilikos logosa* trebala bi izgledati ovako: 1. prolog (προοίμιον); 2. domovina (πατρίς); 3. rod, podrijetlo (γένος); 4. rođenje (γένεσις); 5. fizički izgled (φύσις); 6. odgoj i školovanje (ἀνατροφή); 7. karakterne osobine (ἐπιτηδεύματα); 8. djela i postignuća (πράξεις) – a) postignuća u ratu (πράξεις κατά τὸν πόλεμον) i b) postignuća u miru (πράξεις κατὰ τὴν εἰρήνην); 9. sudbina koja prati cara u svemu što radi (τύχη); 10. usporedba careve vladavine s prethodnim (τὸ ἀντεξετάζειν τῆς αὐτοῦ βασιλείας πρὸς τὰς πρὸ αὐτοῦ βασιλείας); 11. epilog (ἐπίλογος); 12. završna molitva (εὐχή).

ga nakon izvještaja o Bazilijevu usponu u karijeri (pogl. 9–19), što opravdava sljedećim riječima:

μᾶλλον δέ, ἐπεὶ ἐνταῦθα τοῦ λόγου ἐγενόμενῃ, οἴομαι δεῖν τὴν μὲν κατὰ τὸν βασιλέα Βασίλειον ἱστορίαν σχολάσαι ἐπὶ μικρόν, ἄνωθεν δὲ ἀναλαμβάνοντα δηλῶσαι διὰ βραχέων, ὡς οἶόν τε, οἷος ἦν ὁ βίος τῆ βασιλεῖ Μιχαὴλ καὶ οἷοις πράγμασιν ἔχαιρε καὶ ἐπὶ τίσιν τὸν χρόνον καὶ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ σπουδὴν καὶ τὰ δημόσια κατανήλισκε χρήματα, ἵν' ἐντεῦθεν εἰδέναι λογιζόμενος ἔχοι πᾶς ὁ βουλόμενος ὅτι καὶ τὸν Βασίλειον θεία ψῆφος σαφῶς ἦν ἢ ἐπὶ τὸ ἄρχειν καλέσασα (ἀδύνατον γὰρ ἦν ὡς εἶχεν ἔχοντα συστήναι τὰ πράγματα) καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ καθ' ἑαυτοῦ τὰ ξίφη ἠκόνησε καὶ τὰς τῶν ἀνελότων αὐτὸν ἐστόμωσε δεξιὰς καὶ εἰς τὴν οἰκείαν σφαγὴν διηρέθισε.¹⁴

„Štoviše, kad sam već ovdje došao s pričom, mislim da je potrebno Bazilijevu povijest pustiti malo na miru i krenući od početka ukratko razjasniti, koliko je moguće, kakav je život vodio car Mihael, u čemu je pronalazio veselje i na kakve je stvari uložio svoje vrijeme i sav svoj trud te potrošio državni novac, da bi iz toga prosuđujući svatko tko hoće mogao saznati kako je očito da je Božji glas pozvao Bazilija na vlast (jer nemoguće bijaše da se stvari dogode tako kako su se dogodile), i da je nakon toga sam Mihael protiv sebe naoštrio mačeve i osnažio desnice onih koji su ga ubili te ih natjerao na njegovu vlastito ubojstvo.”¹⁵

Pored toga što je umetanjem digresije o Mihaellovoj vladavini na to mjesto pisac vješto izbjegao pripovijedati o njegovoj smrti u skladu s kronološkim tijekom događaja, tj. neposredno nakon što je Bazilije postao Mihaelov suvladar, što bi pobudilo sumnju u Bazilijevu upletenost u ubojstvo (Van Hoof 2002: 168), taj je postupak poslužio i s ciljem da se u najistaknutijem dijelu spisa sučele Bazilijeva pohvala (ἔπαινος) i Mihaelova pokuda (ψόγος) te na taj način učinak usporedbe dviju vladavina bude snažniji nego što bi to bilo u slučaju da se taj opis nalazi pri kraju govora. Pritom car-pisac ne slijedi Menandra u dvjema stvarima – osim što se usporedba s prethodnim carem ne nalazi na mjestu koje Menandar

¹⁴ *Vita Bas.*, 20,1–11.

¹⁵ Citate je prevela autorica rada.

preporučuje, Porfirogenet mnogo više kritizira Mihaela nego što bi to bilo dopušteno piscu *basilikos logosa* (Menandar kaže da je neumjesno kuditi i podcjenjivati prethodnog cara već mu se treba diviti, a aktualnog cara isticati kao savršenog¹⁶) te izriče strogu osudu Mihaelove vladavine nastojeći protumačiti razvoj događaja u kontekstu toga kako je Mihael zbog lošeg upravljanja carstvom zaslužio smrt i takav kraj koji ga je snašao.

3. Uloga stilskih sredstava u oblikovanju Bazilijeva i Mihaelova lika

Osim što je restrukturirao poglavlja u spisu kako bi intenzitet kontrasta između Bazilija i Mihaela bio jači, pisac je upotrijebio i čitav raspon stilskih sredstava koja su, pored estetske funkcije u djelu, poslužila i u formiranju Bazilijeva i Mihaelova lika u skladu s piščevom tendencijom da se Bazilije prikaže kao primjer idealnog bizantskog cara, a Mihael kao primjer lošeg vladara. S obzirom na to da je pohvalni govor, čija je svrha pobuditi u čitatelju odnosno slušatelju divljenje prema osobi ili događaju o kojem se pripovijeda, u ovom slučaju prema Baziliju, zahvalna književna vrsta za upotrebu velikog broja retoričkih postupaka koje ubrajamo u stilske figure i trope, ako tome pridodamo i političko-propagandni karakter *Vita Bas.*, velika zasićenost stilskim ukrasima u ovom je spisu posve očekivana. Pritom se mogu izdvojiti pojedina poglavlja koja, ovisno o sadržaju, bogatstvom stilskih ukrasa nadmašuju ostatak spisa (prvenstveno se to odnosi na ona koja se svojom važnošću ističu u Bazilijevu životu): 8. pogl. – snovi Bazilijeve majke kao nagovještaji toga da je Baziliju predodređeno postati carem, 9. pogl. – Bazilijev odlazak u Konstantinopol, 18. pogl. – napredovanje u karijeri i krunidba Bazilija za suvladara, 20. pogl. – Mihaelove negativne osobine, 27. pogl. – Mihaelovo raskalašeno ponašanje i smrt, 30. pogl. – Bazilijeve reforme nakon dolaska na vlast, 72. pogl. – Bazilijevi osobni interesi i briga za opće dobro, 89. pogl. – ljepote carske palače u Konstantinopolu, 98. pogl. – smrt Bazilijeva najstarijeg sina Konstantina i 100. pogl. – sukob sa sinom Leonom (Serreqi Jurić 2016: 339–340).¹⁷ U nastavku rada bit će navedeni odabrani primjeri – kako iz spomenutih tako i iz ostalih poglavlja – kojima će se ilustrirati kako su u čestim slučajevima stilska sredstva upotrijebljena ne samo radi podizanja naboja i retoričke stilizacije, nego i radi oblikovanja Bazilijeva i Mihaelova lika.

¹⁶ *Men. Rhet.*, 376,31–377,2.

¹⁷ Usp. i Serreqi Jurić 2016: 323–334.

3.1. Bazilije

3.1.1. Inteligencija

Da je Bazilije već od malih nogu pokazivao izvanredne sposobnosti zahvaljujući kojima će brzo napredovati do carske krune (pored čudnih događaja, opisanih u 5. pogl., koji su nagovješćivali njegovu buduću slavu), saznajemo u 6. poglavlju, u kojem pisac govori o Bazilijevu školovanju. Prema Porfirogenetu, car je bio toliko pametan da mu je dovoljna bila očeva poduka te mu nisu trebali učitelji poput Likurga i Solona, ili Hirona, koji je bio Ahilejev učitelj. Kako bi naglasio tu ideju, pisac je upotrijebio egzempl iz mitologije i povijesti, uspoređujući Bazilija s Ahilejem te spominjući imena Hirona, Likurga i Solona, a to da ga je otac naučio svemu što je važno u životu naglašeno je parameozom, tj. izokolonom koji sadrži homeoptot i homeoteleut (τῶν πρακτέων ὑφηγητὴν καὶ τῶν ῥητέων ἐξηγητὴν):

τρεφόμενος τοίνυν ὁ παῖς παρὰ τῷ πατρί, καὶ αὐτὸν ἔχων τῶν πρακτέων ὑφηγητὴν καὶ τῶν ῥητέων ἐξηγητὴν καὶ διδάσκαλον καὶ παιδοτρίβην πρὸς ἅπαν σπουδαῖον καὶ ἐπαινούμενον, οὔτε μιζανθρώπου Χείρωνος ἐδεήθη ὡς Ἀχιλλεὺς οὔτε Λυκούργου νομοθέτου καὶ Σόλωνος οὔτε ὑπερορίου καὶ ξενικῆς ἀγωγῆς...¹⁸

„Dječaka je, dakle, odgajao otac, a kako mu je on bio savjetnik u onome što treba raditi i učitelj u onome što treba govoriti te odgajatelj u svemu što je čestito i pohvalno, nije trebao polučovjeka Hirona kao Ahilej, ni zakonodavca Likurga, ni Solona, ni tuđi odgoj u inozemstvu...”

3.1.2. Snovi kao nagovještaj Bazilijeve slave

Osmo poglavlje, u kojem se pripovijeda o snovima Bazilijeve majke, također je istaknuto upotrebom jednog egzemplja, uz ostale stilske figure. Potaknuta tim snovima, koji su ukazivali na to da će Bazilije postati carem, majka će sina poslati u Konstantinopol, što će biti početak njegove uspješne karijere. Egzempl iz povijesti, odnosno usporedbu Bazilijeve majke s majkom slavnog perzijskog kralja Kira, nalazimo u opisu prvog majčina sna.¹⁹ Tom

¹⁸ *Vita Bas.*, 6,1–5.

¹⁹ Menandar (*Men. Rhet.*, 371,5–14) savjetuje kako pisac *basilikos logosa* treba spomenuti božanske znakove koji su se dogodili u vrijeme careva rođenja i usporediti ih s Romulovim ili

je prilikom Bazilijeva majka usnula kako iz nje raste biljka prepuna plodova i u punom cvatu. Ta je biljka predstavljala Bazilija, a mnoštvo plodova i puni cvat bili su znak da njezina sina čeka sjajna sudbina:

ἔδοξε γάρ ποτε ὄναρ ἢ μήτηρ ὄραν μέγιστον ἐξ αὐτῆς ἀναβλαστῆσαι φυτόν, ὡς ἢ Κύρου μήτηρ εἶδε τὴν ἄμπελον, καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐστάναι ἄνθεσι τε κομῶν καὶ καρπῶ βριθόν, χρυσοῦν τε εἶναι τὸ ἀπὸ γῆς τούτου μέγα στέλεχος, καὶ τὸ κλάδος καὶ τὰ φύλλα χρυσοειδῆ.²⁰

„Usnula je jednom majka kako je iz nje proključala velika biljka, kao što je i Kirova majka sanjala vinovu lozu, i ta je biljka stajala pored njezine kuće, u punom cvatu i prepuna plodova; njezino veliko deblo koje je raslo iz zemlje bilo je od zlata, a grane i lišće nalik zlatu.”

Ukazanje sv. Ilije, koji Bazilijevoj majci u snu najavljuje kako će Bog njezinu sinu predati carsko žezlo, opisano je u nastavku istog poglavlja. Važnost tog sna naglašena je stilskim sredstvima slabijeg intenziteta nego u prethodnom slučaju. Usnuvši taj san, Bazilijeva se majka probudila „uzdrmana i uzbuđena” (sinonimija: ἀναπερωθεῖσα καὶ ζωπυρήσασα²¹), a da se ipak ne radi o sasvim običnom snu, već, štoviše, Božjem nagovještaju, naglašeno je kombinacijom homeoteleuta i epanortoze (ταῖς δεξιαῖς ταύταις ὄψεσι, μᾶλλον δὲ θείαις ἀποκαλύψεσιν):

διωπνισθεῖσα οὖν ἐκεῖνη, καὶ ταῖς δεξιαῖς ταύταις ὄψεσι, μᾶλλον δὲ θείαις ἀποκαλύψεσιν οἷον ἀναπερωθεῖσα καὶ ζωπυρήσασα, προθύμως αὐτὴ παρώρμα καὶ ἐξέπεμπε τὸν υἱὸν πρὸς τὴν βασιλεύουσαν...²²

„Majka se probudi te uzdrmana i uzbuđena tim sretnim snoviđenjem ili, bolje reći, božanskim otkrivenjem, revno stane poticati sina šaljući ga u carski grad (sc. Konstantinopol)...”

Kirovim slučajem (i sličnima), poput snova Kirove majke. Pritom se ne treba ustručavati ni izmisliti nešto, ali da to bude uvjerljivo, jer je u enkomiju to dozvoljeno.

²⁰ *Vita Bas.*, 8,7–11.

²¹ U grčkom jeziku oba glagola (ἀναπερώω i ζωπυρέω) pored ostalih imaju i značenje „uzdrmati, uzbuditi”.

²² *Vita Bas.*, 8,25–28.

3.1.3. Pravednost, milosrđe, pobožnost, blagost

Pobožnost, blagost, dobrohotnost, razboritost, pravednost, milosrđe i ljubaznost, osobine koje bi trebale krasiti idealnog bizantskog cara, uočljive su kod Bazilija već u njegovu ranom djetinjstvu (6. pogl.).²³ Na pravednost, milosrđe te brigu za siromašne i nemoćne pisac *Vita Bas.* osobito stavlja naglasak u 30. poglavlju (pored ostalih mjesta u spisu), u kojem započinje opis Bazilijevih reforma (pogl. 30–33) koje je car poduzeo nakon svog dolaska na prijestolje kako bi popravio loše stanje zatečeno u carstvu nakon Mihaelova carevanja. Koliko se Bazilije predao tom zadatku, pisac je na početku spomenutog poglavlja dočarao homeoteutom (καὶ νύκτωρ διηγρῦπνει καὶ μεθ' ἡμέραν διεσκόπει), sinonimijom u kombinaciji s hiperbatom i poliptotom (πάντα κινῶν λογισμὸν καὶ πᾶν στρέφων βούλευμα) te homeoarktom (μεγάλην μεταβολήν):

...καὶ νύκτωρ διηγρῦπνει καὶ μεθ' ἡμέραν διεσκόπει, πάντα κινῶν λογισμὸν καὶ πᾶν στρέφων βούλευμα, ὅπως ἀγαθοῦ τινὸς αἴτιος τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἅπασι γένοιτο καὶ ὅπως ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἐμφανῆ καὶ μεγάλην μεταβολήν τὰ πράγματα δέξεται.²⁴

„...Noću je bdio, a danju razmatrao, neprestano promišljajući i razmišljajući kako bi svojim podanicima postao izvorom dobra i kako bi prilike u carstvu doživjele vidljivu i veliku promjenu na bolje.”

²³ Prema Menandru careva postignuća u ratu i miru trebala bi biti opisana prema četirima vrlinama: ἀνδρεία „hrabrost”, δικαιοσύνη „pravednost”, σοφροσύνη „razboritost” i φρόνησις „mudrost”. Pri opisu ratnih pothvata najvažnija je hrabrost, dok su kod pripovijedanja o aktivnostima u miru značajne pravednost, razboritost i mudrost. Tako φρόνησις („mudrost”) znači voditi dobru vojnu strategiju u ratu, ali isto tako i donositi mudre zakone (*Men. Rhet.*, 373,11–14). Pod δικαιοσύνη („pravednost”) podrazumijevaju se blagost i plemenitost prema podložnima, uljudnost i čovjekoljublje prema siromašnima i potrebitima, postavljanje pravednih državnih službenika, uvođenje poreza koje siromašni građani mogu lako podnositi, uvođenje pravednih i ukidanje nepravednih zakona (*Men. Rhet.*, 375,8–26). Σοφροσύνη („razboritost”) se odnosi na to da je car razuman i umjeren te da svi, gledajući njega, nastoje živjeti poput njega (*Men. Rhet.*, 376,2–9). Bazilije je pravedan i milosrdan prema siromašnima i potrebitima (pogl. 29, 30, 72, 93), bira pravedne i nepodmitljive službenike (pogl. 30, 31), postavlja pravedne zakone, a nepravedne ukida (pogl. 33), njegovi su porezi umjereni (pogl. 91), svi nastoje oponašati njegovu razboritost, umjerenost i pravednost (pogl. 72).

²⁴ *Vita Bas.*, 30,3–7.

Po dolasku na vlast izabrao je najvještije i nepodmitljive ljude za obavljanje državnih poslova, kojima je dužnost bila pobrinuti se za to da među građanima vlada pravda i jednakost, da siromašni ne budu tlačeni od bogatih te da nitko ne trpi nepravdu i štetu.²⁵ Povratak pravde u carstvo, za što je bio zaslužan Bazilije, istaknut je homeoteleutom (ἀδικία ... ἠλαύνετο, καὶ τὸ δίκαιον ἐπαρρησιάζετο), egzemplom iz mitologije (Brijarej, storuki div s pedeset glava) i antitezom:

... ἅπανσα μὲν ἀδικία εὐθὺς ἀπὸ πάντων ἠλαύνετο, καὶ τὸ δίκαιον ἐπαρρησιάζετο, καὶ αἱ πρὶν ὑπὲρ τὰς Βριάρεω χεῖρες πρὸς τὰ ἀλλότρια ἐκτεινόμεναι ἐκνεαρκωμέναις ὥσπερ καὶ παρειμέναις ἐώκεισαν, καὶ τὰ ἀσθενῆ πρὸ τούτου τῶν πενήτων μέλη ἐρρώννυτο...²⁶

„... Sva se nepravda odasvud smjesta stala istjerivati, a pravda otvoreno očitovati, i ruke brojnije od Brijarejevih, koje su nekoć posezale za tuđim vlasništvom, sada su bile oduzete i paralizirane, a dotad slabašni udovi siromašnih bivali su sve snažniji...”

Jedna od važnijih vrlina koju je morao posjedovati dobar bizantski car, za kojeg se vjerovalo da ga bira i postavlja sam Bog (Mango 1998: 219; Whittow 1996: 136), bila je pobožnost. Ideja o tome kako je Božja providnost bila prisutna u čitavu Bazilijevu životu i kako je zahvaljujući bliskom odnosu s Bogom uspješno obavljao sve svoje carske dužnosti provlači se kroz čitav spis,²⁷ a zgodan primjer u kojem se pomoću stilske sredstva dočarava Bazilijeva povezanost s Bogom nalazimo u 41. poglavlju, u kojem se pripovijeda o bitkama koje je Bizantsko Carstvo za vrijeme Bazilijeve vladavine vodilo s paulikijancima (radikalnim ikonoklastima) i njihovim vođom Hrizohirom.²⁸ Bazilije nije osobno sudjelovao u borbi već njegov šurjak i domestik Shola Kristofor, ali je svoj doprinos dao time što je svaki dan odlazio u crkvu i molio Boga za pobjedu nad neprijateljem, što se poslije i dogodilo (Hrizohirova smrt opisana je u 43. pogl.):

²⁵ *Vita Bas.*, 30,7–20.

²⁶ *Vita Bas.*, 30,23–27.

²⁷ O ideji Božje providnosti u *Vita Bas.* vidi Serreqi Jurić 2017: 157–178.

²⁸ Više o tome vidi Ostrogorski 2006: 138.

οὐ διελίμπανε δὲ ὅμως καθ' ἐκάστην εἰς τὸν ἱερὸν καὶ θεῖον ναὸν εἰσιῶν καὶ ἰκετεῦων τὸν κύριον, καὶ μεσίτας πρὸς τοῦτο τὸν τε ἀρχιστράτηγον Μιχαὴλ καὶ Ἡλιοῦ τὸν προφήτην πρὸς θεὸν προβαλλόμενος, τοῦ μὴ πρότερον τοῦ βίου ὑπεξελθεῖν πρὶν ἢ τὸν τοῦ Χρυσόχειρος ὄλεθρον ἐπιδεῖν καὶ τρία βέλη τῆ αὐτοῦ καταπῆξαι μιὰρᾶ κεφαλῇ.²⁹

„Ipak, nije propuštao priliku (sc. Bazilije) svaki dan odlaziti u sveti Božji hram i moliti Gospodina, pozivajući se pritom na arkandela Mihaela i proroka Iliju kao svoje posrednike pred Bogom, da se ne rastane sa životom prije nego vidi Hrizohirovu propast i trima strijelama pogodi njegovu okaljanu glavu.”

Bazilijeva pobožnost stilizirana je upotrebom homeoteleuta koji u ovom slučaju sadrži ekstremno podudaranje s rimom, postignuto nizanjem riječi koje završavaju slogom -ov/-ow te aliteracijom glasa -v-. S obzirom na to da je takva vrsta homeoteleuta preumjetna za čestu upotrebu u proznom djelu, jer bi njegovo učestalo pojavljivanje narušilo estetiku stila te postiglo suprotan učinak, autor ga primjenjuje na svega nekoliko mjesta u spisu. Još jedan takav primjer, u kojem je rima ostvarena ponavljanjem slogova -κων i -ματων, aliteracijom konsonanata -κ-, -ν-, -μ- i -τ- te polisindetonom (ponavljanjem veznika καί), nalazimo u 72. poglavlju u kojem se govori o tome kako se Porfirogenetov djed neprestano usavršavao čitanjem i pisanjem:

...ἄλλοτε δὲ τὴν ἀκοὴν ὑπετίθει καὶ ἐπιμελῶς ἤκροατο ἱστορικῶν τε διηγημάτων καὶ πολιτικῶν παραγγελμάτων καὶ ἠθικῶν παιδευμάτων καὶ πατρικῶν τε καὶ πνευματικῶν νοουθημάτων καὶ εἰσηγήσεων, ἄλλοτε δὲ καὶ τὴν χεῖρα πρὸς τὸν γραφικὸν ἐξεπαίδευε καὶ κατηύθυνε κάλαμον.³⁰

„...Katkad je upravljao uši i pozorno slušao povijesne izvještaje, državne propise, moralno-etičke pouke te duhovne opomene i savjete svetih otaca, a katkad je vježbao ruku i posvećivao se pisanju.”

²⁹ Vita Bas., 41,7–12.

³⁰ Vita Bas., 72,6–10.

Poredba kojom se Bazilije uspoređuje s dobrohotnim ocem iz prisposode o izgubljenom sinu iz Lukina evanđelja (egzempl iz *Svetog pisma*),³¹ efikasno je poslužila za demonstraciju careve blagosti i sposobnosti opraštanja. Ona dolazi do izražaja u opisu povijesnog događaja kad su se dalmatinski gradovi i slavenska plemena s naših prostora, nakon što su raskinuli veze s Bizantom, obratili Baziliju za pomoć uslijed opasnosti koja im je zaprijetila od Arapa.³²

ὦν ὡς εὐλόγου τῆς δεήσεως ἐπακούσας ὁ βασιλεύς, ἐπεὶ καὶ πρὸ τούτου ἐδυσφόρει περὶ αὐτῶν καὶ ἤσχαλλεν ὡς οὐ μικρῶ μέρει περικεκομμένης καὶ διηρπασμένης τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, εὐμενῶς, ὡς τὸν ἀφρόνως ἀφηνιάσαντα υἰόν, εἶτα μεταγνόντα καὶ ὑποστρέψαντα ὁ φιλόθρωπος πατήρ, καὶ αὐτὸς τούτους προσήκατο καὶ ἀνεδέξατο...³³

„Car (sc. Bazilije) je njihovu molbu procijenio razumnom i udovoljio im, a s obzirom na to da se i prije toga žalostio zbog njih te bio tužan jer je nemali dio njegova carstva bio odsječen i otrgnut, pustio ih je k sebi i ljubazno primio, upravo kao što je i dobrohotni otac sina koji se nerazumno odmetnuo, a zatim pokajao i vratio...”

3.1.4. Uspješan graditelj i ljubitelj umjetnosti

Bazilijevim postignućima na graditeljskom polju posvećeno je čak sedamnaest poglavlja (78. – 94.). U njima se poimence nabrajaju crkve i kapelice koje je car dao uljepšati i obnoviti ili iznova sagraditi, a osim sakralnih građevina spominju se i ostali objekti u Konstantinopolu poput carske palače, trijemova, vrtova, carske kupelji i spremišta za vodu. Pri opisu sakralnih objekata nastoje se istaknuti Bazilijeva pobožnost i želja da udovolji Bogu, ali i briga da duhovne potrebe građana budu zadovoljene,³⁴

³¹ Lk 15: 11–32.

³² Usp. Serreqi Jurić 2017: 171.

³³ *Vita Bas.*, 54,15–20.

³⁴ *Vita Bas.*, 94,27–29: καὶ περὶ μὲν τοὺς ἱεροὺς οἴκους καὶ τὴν τούτων ἐπιμέλειαν καὶ διόρθωσιν, ἀφ' ὧν μάλιστα ἡ περὶ τὸ θεῖον ὁσιότης χαρακτηρίζεται, τοιοῦτος ὁ ἐν βασιλευσὶν ἀοίδιμος Βασιλεῖος ἦν. „I takav bijaše Bazilije, car vječne uspomene, kad su u pitanju svetišta te briga o njima i njihova obnova, što je najveći znak pobožnosti prema Bogu.”; *Vita Bas.*, 93,4–11: ὀρθὸν γὰρ τὸν ἀστικὸν καὶ βάνανσον ὄχλον τὸν κατὰ τὴν ἀγοράν, ἢ Φόρος προσαγορεύεται, διατρίβοντα καὶ

dok se u opisu svjetovnih građevina reflektiraju careva velikodušnost i ljubav prema ljepoti.³⁵ Portretirajući svog djeda kao uspješnog, kreativnog graditelja i ljubitelja umjetnosti te opisujući ljepotu i raskoš njegovih graditeljskih pothvata, autor je očekivano najviše upotrebljavao hipotipozu (primjetna je i učestala pojava sinonimije, hiperbata i homeoteleuta), no u nastavku ćemo izdvojiti nekoliko primjera u kojima se upotrebom figura misli dočaravaju piščeve emocije i osobno divljenje prema tvorcu građevina, čime se postiže poseban estetski naboj. Jedan od takvih primjera nalazi se u 87. poglavlju u kojem je pisac pri opisu unutrašnjosti carske palače upotrijebio retoričko pitanje i klimaks (gradaciju), a nešto poslije i eksklamaciju:

κατ' αὐτὰ γὰρ τὰ βασιλεία τίνα τῶν πόποτε μνημονευομένων ἐν ταῖς περὶ τὰ τοιαῦτα φιλοτιμίαις οὐχ ὑπερβέβηκεν ἔν τε πολυτελείᾳ καὶ κάλλει καὶ τῷ καινοπρεπεῖ τῶν σχημάτων καὶ ταῖς περὶ πάντα τὰ ἀξιάγαστα χάρισιν, οὐ μόνον ἐν ναῶν καλλωναῖς καὶ πολυτελείαις καὶ τέρψεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν διαιτητηρίων βασιλικῶν ὄντως καὶ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομαῖς, μετὰ τοῦ πολυτελοῦς τὸ τερπνὸν καὶ μετὰ τοῦ τέρποντος πολὺ τὸ χρήσιμον ἐχόντων καὶ θαύματος ἄξιον;³⁶

„A unutar same carske palače, koga od onih koje pamtimo po revnosti u takvim stvarima nije nadvisio (sc. Bazilije) u raskoši, ljepoti, novitetima oblika i dražesti svih ovih divnih stvari, ne samo što se tiče ljepote, raskoši i ugodnog izgleda crkava nego i izgradnje carskih i uistinu veličanstvenih kuća, koje uz raskoš posjeduju ugodu, a uz ugodu veliku korist i vrijednost divljenja?”

προσπετηκότα ταῖς χρεῖαις τοῦ βίου, ἐν τῷ μὴ ἔχειν πλησίον οἶκον εὐκτῆριον τῆς ψυχικῆς ἐπιμελείας λήθην λαμβάνοντα, ναὸν περικαλλῆ καὶ σεβάσμιον τῇ θεομήτορι κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐδειμάτο, ὡς ἂν καὶ ὄμβρων καὶ χιμῶνων εἴη τοῖς ὄχλοις ἀλέξιμα καὶ ψυχικῆς σωτηρίας ἐντρύφημα καὶ βοήθημα. „Videći da gradski puk zarađuje za životne potrebe provodeći vrijeme na trgu koji se zove Foros, i da su mu zanemarene duhovne potrebe jer nema crkve blizu, na tom je trgu izgradio crkvu posvećenu Bogorodici, veoma lijepu i vrijednu divljenja, da bi bila zaštita puku od kiše i zime te veselje i pomoć u duhovnom spasenju.”

³⁵ *Vita Bas.*, 90,12–16: ...τοῦ αὐτοῦ βασιλέως ἔργα τυγχάνουσιν, ἐκ τοῦ πολυτελοῦς καὶ ἀφθόνου τῶν τιμωμένων ὕλων καὶ τοῦ καινοπρεποῦς τῶν σχημάτων καὶ τῆς μεγαλοουργοῦ διαθέσεως τὸ μεγαλόφυγον καὶ φιλόκαλον τοῦ ἀνδρὸς ἀπεμφαίνοντα. „... Djela samog cara po raskoši i obilju cijjenjenog materijala, po novitetima oblika i veličanstvenom nacrtu upravo pokazuju njegovu velikodušnost i ljubav prema ljepoti.”

³⁶ *Vita Bas.*, 87,1–8.

ἡ δὲ διείργουσα τὰ ἄδυτα τοῦ θείου οἴκου τούτου κιγκλῖς, Ἡράκλεις,
ὅσον ὄλβον ἐν ἑαυτῇ περιεῖληφεν!³⁷

„A što se tiče oltarne pregrade koja odvaja svetišni prostor te
crkve, koliko bogatstvo, tako mi Herkula, na sebi ima!”

U sljedećem primjeru uočavamo etimološku figuru i paronomaziju, pri
čemu se igra riječi postiže upotrebom pridjeva βασιλειος („carski”) te
imenica βασιλεύς („car”) i βασιλειον („carski dvor”) uz ime cara Βασίλειος:

τὰ δὲ τῶν οἴκων κάλλη, ἅπερ ὡς βασιλείων βασιλεία ἐν αὐτοῖς
τοῖς βασιλείοις ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ἀνεδειματο, λαμπροτέρων
ἐδεῖτο κηρύκων λόγων εἰς δῆλωσιν καὶ χειρὸς ἐντελεστέρας εἰς τὸ
δύνασθαι λόγῳ δηλοῦν ἃ τοῖς ἔργοις ἐστὶν ἀμίμητα.³⁸

„Što se tiče ljepote carskih kuća, koje je car Bazilije izgradio
unutar same carske palače, bile bi potrebne sjajnije pohvalne
riječi za predočenje i savršenija ruka da bi se moglo riječima
opisati ono što se djelima ne može oponašati.”

3.2. Mihael

3.2.1. Raskalašen život, rasipnost, opijanje

Pripovijedanje o vladavini cara Mihaela III. (pogl. 20–27) počinje i
završava idejom kako je Bazilijev prethodnik zahvaljujući svom razvratnom
životu zaslužio smrt. Na početku ekskursa (20. pogl.) autor se metaforički
izražava kako je „sam Mihael protiv sebe naoštrio mačeve i osnažio desnice
onih koji su ga ubili”:

...καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ καθ’ ἑαυτοῦ τὰ ξίφη
ἠκόνησε καὶ τὰς τῶν ἀνελόντων αὐτὸν ἐστόμωσε δεξιὰς καὶ εἰς τὴν
οἰκείαν σφαγὴν διηρέθισε: τοσοῦτον ἑαυτὸν τῶν καθηκόντων
ἐξεδιήτησε, καὶ τοσοῦτον πρὸς πᾶσαν παράνομον ἐξεβακχεύθη
πρᾶξι, καὶ οὕτως τὰ τε θεῖα ἐξωρχήσατο καὶ πρὸς τοὺς τῆς
πολιτείας ὁμοῦ καὶ τῆς φύσεως νόμους ἐξύβρισεν.³⁹

³⁷ *Vita Bas.*, 87,35–37.

³⁸ *Vita Bas.*, 89,1–5.

³⁹ *Vita Bas.*, 20,9–14.

„...I da je nakon toga sam Mihael protiv sebe naoštrio mačeve i osnažio desnice onih koji su ga ubili te ih natjerao na njegovo vlastito ubojstvo; toliko je odstupio od dužnosti, toliko se zanio u protuzakonitim poslovima i tako je oskvrnuo božansko te prekršio državne zakone isto kao i zakone prirode.”

U izdvojenom se citatu pored metafore uočavaju i hijizam (τὰ ξίφη ἠκόνησε... ἐστόμωσε δεξιάς), homeoteleut (ἠκόνησε... ἐστόμωσε... διηρέθισε), anafora (τοσοῦτον... ἐξεδίγησε, καὶ τοσοῦτον... ἐξεβακχεύθη πρᾶξιν) i hiperbat (πρὸς πᾶσαν παράνομον ἐξεβακχεύθη πρᾶξιν).

Rasipao je državni novac na konjske utrke i utrke kolima, pijanke, gozbe i bludnice, obeščastio svete crkvene obrede te za svećenike i patrijarhe postavio bezbožne i opake ljude kojima je bio okružen.⁴⁰ Kako bi ilustrirao Mihaelovo nerazumno trošenje, pisac je također na jednom mjestu upotrijebio homeoteleut s rimom (μίμους καὶ ἠνιόχους καὶ ὀρχηστὰς καὶ βωμολόχους) te u nastavku rečenice metonimiju (εἰς δὲ τι τῶν σπουδαίων προήει οὐδ' ὀβολός):

ὅτε δὲ εἰς μίμους καὶ ἠνιόχους καὶ ὀρχηστὰς καὶ βωμολόχους καὶ κόλακας καὶ βδελυρίας ἀπάσης μεστοὺς ἀφρόνως διεσκορπίζετο, εἰς δὲ τι τῶν σπουδαίων προήει οὐδ' ὀβολός, ἀσωτίας πάντως καὶ παροινίας καὶ ἐμπληξίας λογίσαιτ' ἂν τις εἶναι τεκμήρια.⁴¹

„S obzirom na to da se (toliki novac) nerazumno rasipao na glumce, kočijaše, plesače i lakrdijaše, na ulizice i ljude prepune svakakvih poroka, a na ono što je čestito nije potrošen ni obol, svatko bi pomislio da su to svakako znakovi rasipnosti, ludosti i nepromišljenosti.”

S druge strane, Bazilije je prikazan ne samo kao čovjek koji se ne odaje tim porocima, već i kao onaj koji tužan i zabrinut zbog takva Mihaelova ponašanja nastoji odvratiti cara s pogrešnog puta. Međutim, njegov je trud uzaludan (gnome: πέτρας ἔσπειρεν, αἰγιαλῷ προσελάλει, σμήχειν ἐφκει Αἰθίοπα), jer se Mihael, koji bijaše previše ogrezao u zlu (enalaga: οὕτω δευσοποιὸς ἢ πονηρία γέγονε παρ' αὐτῷ), oglušivao na sve njegove savjete

⁴⁰ *Vita Bas.*, 20,14–25.

⁴¹ *Vita Bas.*, 27,31–35.

„začepljujući uši poput zmiје ljutice na orčinjujuću pjesmu” (poredba: βύων τὰ ὄτα ὡσεὶ ἀσπίς πρὸς ἐπάσματα⁴²):

ἀλλὰ ταῦτα λέγων πέτρας ἔσπειρεν καὶ αἰγιαλῷ προσελάλει καὶ σμήγειν ἐφόκει Αἰθίοπα· οὕτω δευσοποιὸς ἢ πονηρία γέγονε παρ’ αὐτῷ, καὶ οὕτως ἐξεκώφει πρὸς πάντα λόγον σωτήριον, βύων τὰ ὄτα ὡσεὶ ἀσπίς πρὸς ἐπάσματα.⁴³

„Ali to govoreći (sc. Bazilije), činilo se kao da sije kamenje i da pokušava razgovarati s morskim žalom ili izbjeliti Etiopljanina; zlo ga (sc. Mihaela) toliko bijaše obuzelo i tako se bijaše oglušio na svaki savjet, začepljujući uši poput zmiје ljutice na orčinjujuću pjesmu.”

I sam se autor, nabrajajući Mihaelova zlodjela i ubijanja nedužnih ljudi, retoričkim pitanjem pita tko bi se mogao suzdržati od osвете za nedužne žrtve, zaključujući kako ni dobroćudni David (egzempl iz *Svetog pisma*) ne bi ostao miran na takvo ponašanje:

ἄ τίς ἀκούων τε καὶ ὀρῶν, εἰ καὶ λιθίνην καρδίαν ἐκέκτητο ἢ παντάπασιν ἀναίσθητος ἦν, μὴ πρὸς ὀργὴν ἐκινήθη καὶ διεθερμάνθη ποτὲ πρὸς τὴν τῶν ἀναιτίως ἀπολλυμένων ἐκδίκησιν; μηδὲ τὸν πραῶτατον πάντων ἀνθρώπων Δαβὶδ ἀνασχέσθαι οἶμαι τὴν τοσαύτην τοῦ καθάρματος παροινίαν· ἡλιθιότης γὰρ καὶ ἀναλγησία, οὐ μακροθυμία ἐνταῦθα λογίζεται ἢ φειδώ.⁴⁴

„Tko ne bi slušajući i gledajući takve stvari, i da ima srce od kamena ili da je posve bezosjećajan, bio gnjevan i potaknut da osveti nedužne žrtve? Mislim da ni David, najdobroćudniji od svih ljudi, ne bi trpio toliko ludilo toga gada (sc. Mihaela). Blagost se, naime, u takvim okolnostima shvaća kao ludost i bezosjećajnost, a ne strpljivost.”

⁴² Parafraza iz *Svetog pisma* (usp. Ps 57 (58): 5–6).

⁴³ *Vita Bas.*, 24,24–27.

⁴⁴ *Vita Bas.*, 26,33–39.

3.2.2. Bezuman i lud car

U digresiji o Mihaelovoj vladavini uočljive su učestale sinonimije kojima se Mihael naziva ludim i bezumnim carem:

...καὶ τὴν ἐντεῦθεν μανίαν καὶ παρακοπήν τῶν φρενῶν ὁ ἄθλιος διημέρευε...⁴⁵

„...I u takvu je bezumlju i ludilu jadnik (sc. Mihael) provodio dane...”

...ὁ ἀνόητος καὶ παραπλήξ βασιλεύς...⁴⁶

„...Bezuman i ludi car...”

...ἐκπληττόμενοι τὴν παράλογον ἐξ ἀφροσύνης τοῦ βασιλέως ἐμβροντησίαν τε καὶ παρακοπήν.⁴⁷

„...Zbunjeni carevom neočekivanom rastrojenošću i ludilom koji su proizlazili iz njegovog bezumlja.”

οὕτως ἦν ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς κατακοροῦς μέθης καὶ τῶν ἀθέσμων καὶ ἀσελγῶν πράξεων ὅλως τῶν δεόντων ἐξεστηκῶς καὶ φρενοπλήξ καὶ παράφορος.⁴⁸

„Tako je zbog pretjeranog pijanstva te nezakonitih i raskalašenih radnji čovjek (sc. Mihael) sasvim odstupio od pristojnosti te postao zaluđen i mahnit.”

Sintagma „bezuman i ludi car” u ovom spisu ujedno funkcionira i kao antonomazija u kojoj se perifrazom zamjenjuje Mihaelovo ime, pri čemu se čini kako ga autor ciljano izbjegava prešutno aludirajući na to kako je on bio toliko loš car da mu ni samo ime nije dostojno spomena. To potvrđuje i sljedeći primjer, u kojem je u istu svrhu umjesto Mihaelova imena upotrijebljena sintagma „nevaljali car”, dok se Bazilije naziva svojim imenom:

⁴⁵ *Vita Bas.*, 20,19–20.

⁴⁶ *Vita Bas.*, 23,3.

⁴⁷ *Vita Bas.*, 25,24–25.

⁴⁸ *Vita Bas.*, 25,25–28.

...ἐξ ἀνθρώπων μὲν ὁ φαῦλος γίνεται βασιλεύς, ἐπὶ δὲ τὸν ἐργηγορότα καὶ νήφοντα τῶν κοινῶν φροντιστὴν Βασίλειον τὰ τῆς αὐτοκράτορος ἐξουσίας περιστάται πράγματα.⁴⁹

„...Napusti ovaj svijet nevaljali car (sc. Mihael), a samodržačka vlast prijede na Bazilija, budnoga i trijeznoga skrbnika za zajedničko dobro.”

Opis Mihaelova carevanja autor završava antapodozom kojom se također argumentira kako je Mihael svojim lošim ponašanjem skrivio vlastitu smrt:

ὥσπερ γὰρ τοὺς σκορπίους καὶ ἔχεις μόνον ἰδόντες καὶ πρὶν ἢ τρῶσαι ἀναιροῦσιν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτοῖς κακίαν, οὕτω καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς ἰώδεις καὶ φονικοὺς πρὸ τοῦ τρῶσαι καὶ ἀνελεῖν σπουδάζουσιν ἀποκτεῖναι οἱ ἐκ τούτων προσδοκῶντες τὸν κίνδυνον. καὶ οὗτος μὲν οὕτω βιούς, αἰσχυρῶς τε καὶ ὀλεθρίως ἑαυτῷ καὶ τοῖς πράγμασι, τοιοῦτον καὶ τὸ τέλος ἐδέξατο, τῶν προβεβιωμένων ἐπάξιον.⁵⁰

„Kao što škorpione i zmiје ljudi ubijaju čim ih vide i prije nego što napadnu, zato što im prijeti opasnost od njih, tako i nasilnike i ubojice, prije nego što ovi napadnu i ubiju, nastoje uništiti oni koji od njih očekuju zlo. A ovoga (sc. Mihaela), koji je tako živio, sramotno i pogubno i za sebe i za državu, dočekaо je takav kraj, dostojan njegova života.”

4. Zaključak

Analiza upotrebe *ornatusa* u *Vita Bas.* pokazuje kako se stilska sredstva pojavljuju u dvjema funkcijama. Njihova je primarna uloga podizanje afektivnog naboja te postizanje estetskog učinka, što je svakako i poželjno i očekivano u pohvalnom govoru. Na temelju izdvojenih primjera u radu može se zaključiti kako u velikom broju slučajeva autor ciljano primjenjuje određene stilske figure i trope i da bi oblikovao glavne likove u djelu. S obzirom na to da spis posjeduje političko-propagandni karakter i da je trebao opravdati Bazilijevu upletenost u ubojstvo cara Mihaela III.,

⁴⁹ *Vita Bas.*, 53,20–23.

⁵⁰ *Vita Bas.*, 27,43–50.

autorovo je težište prikazati Bazilija kao idealnog bizantskog cara, a Mihaela kao lošeg vladara koji je nerazumnim ponašanjem zaslužio svoju smrt. Bazilija krasi pozitivne osobine poput razboritosti, pravednosti, milosrđa i pobožnosti, dok je Mihael prikazan kao car koji nerazumno troši državni novac na konjske utrke, pijanke i gozbe, obeščašćuje svete obrede i ubija nedužne ljude. Uočljivo je kako Porfirogenet često poseže za primjermom figurom egzemplom nastojeći važne trenutke iz djedova života ilustrirati dobro posvjedočenim primjerima iz povijesti, mitologije ili *Svetog pisma* (majka perzijskog kralja Kira, Ahilej, storuki div Brijarej, dobroćudni otac iz prispodobe o izgubljenom sinu). U oblikovanju Bazilijeve lika upotrebljava se i niz ostalih stilskih figura (npr. hiperbat, homeoteleut, paromeoza, sinonimija, paronomazija...); neke su od njih preumjetne za učestalu upotrebu, čime bi se narušila ljepota stila, pa se pojavljuju rjeđe u spisu, poput homeoteleuta s ekstremnim podudaranjem – rimom, ili nekih figura misli (eksklamacija, retoričko pitanje) pomoću kojih se dočaravaju autorovi vlastiti osjećaji i osobno divljenje Baziliju. U karakterizaciji Mihaelova lika među izdvojenim stilskim figurama dominira sinonimija („bezumlje i ludilo”, „bezuman i lud”, „rastrojenost i ludilo”...). Istraživanje je također pokazalo kako se višom razinom stilskog izričaja u odnosu na ostatak djela ističu poglavlja u kojima se opisuju značajnije epizode iz Bazilijeve života (majčini snovi kao nagovještaj Bazilijeve slave, Bazilijev odlazak u Konstantinopol i krunidba za suvladara, tragične obiteljske okolnosti – smrt najstarijeg sina Konstantina i svađa sa sinom Leonom) i Bazilijeve vrline (opis carevih reforma i brige za opće dobro) te dijelovi iz izvješća o Mihaelovoj vladavini u kojima se stavlja naglasak na njegovo nedolično ponašanje.

Izvori

Ševčenko, Ihor (2011) *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur liber quo Vita Basilii Imperatoris amplectitur*, De Gruyter, Berlin – Boston.

Literatura

Alexander, Paul J. (1940) „Secular Biography at Byzantium”, *Speculum*, 15, 2, 194–209.

Anagnostakis, Elias (1999) „Ὅκ εἰσιν ἐμὰ τὰ γράμματα. Ἱστορία και ἱστορίες στον Πορφυρογέννητο”, *Σύμμεκτα*, 13, 97–139.

- Barišić, Franjo (1958) „Génésios et le Continuater de Théophane”, *Byzantion*, 28, 119–133.
- Bury, John. B. (1908) „Rasprava De administrando imperio”, *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva*, 10, 91–144 (hrvatski prijevod izvornika pod naslovom Bury, John. B. (1906) „The treatise De administrando imperio”, *Byzantinische Zeitschrift*, 15, 2, 517–577).
- Bury, John B. (1912) *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I. (A.D. 802–867)*, Macmillan and co., London.
- Conca, Fabrizio (2000) „La cronaca di Teofane Continuato. Racconto, lingua e stile”, *Categorie linguistiche e concettuali della storiografia bizantina*, ur. Ugo Criscuolo i Riccardo Maisano, Napoli, 249–264.
- Gallina, Mario (2000) „Genere letterario e modelli classici: la *Vita Basilii* come esempio di *Kaiserbild*”, *Studi in onore di Giosuè Musca*, ur. Cosimo D. Fonseca i Vito Sivo, Bari, 189–199.
- Jenkins, Romilly J. H. (1954) „The Classical Background of the *Scriptores post Theophanem*”, *Dumbarton Oaks Papers*, 8, 11–30.
- Ljubarskij, Jakov N. (1987) „Theophanes Continuatus und Genesis. Das Problem einer gemeinsamen Quelle”, *Byzantinoslavica*, 48, 12–27.
- Mango, Cyril (1998) *Byzantium: The Empire of the New Rome*, Phoenix, London.
- Markopoulos, Athanasios (1985) „Théodore Daphnopatès et la Continuation de Théophane”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 35, 171–182.
- Moravcsik, Gyula (1983) *Byzantinoturcica*, sv. I, 3. izd., E. J. Brill, Leiden.
- Ostrogorski, Georgije (2006) *Povijest Bizanta 324. – 1453.*, Golden marketing, Zagreb (hrvatski prijevod izvornika pod naslovom Ostrogorsky, Georg (1996) *Byzantinische Geschichte 324–1453*, Verlag C. H. Beck, München).
- Russell, Donald A., Nigel G. Wilson (1981) *Menander Rhetor*, Clarendon Press, Oxford.
- Serreqi Jurić, Teuta (2016) *Usporedba jezično-stilskih osobitosti Porfirogenetovih djela Vita Basilii i De thematibus*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Serreqi Jurić, Teuta (2017) „Ideja Božje providnosti i utjecaj Svetoga pisma u Porfirogenetovoj *Vita Basilii*”, *Fluminensia*, 29, 2, 157–178.
- Serreqi Jurić, Teuta (2019) „Stilske razine u djelima Konstantina Porfirogeneta”, *Hum*, 14, 21, 132–160.
- Signes Codoñer, Juan (1989) „Algunas consideraciones sobre la autoría del Theophanes Continuatus”, *Erytheia*, 10, 1, 17–28.
- Signes Codoñer, Juan (1993/1994) „Constantino Porfirogéneto y la fuente común de Genesio y Theophanes Continuatus I-IV”, *Byzantinische Zeitschrift*, 86/87, 319–341.
- Signes Codoñer, Juan (1995) *El periodo del segundo iconoclasmo en Theophanes Continuatus*, Adolf M. Hakkert, Amsterdam.
- Ševčenko, Ihor (1978) „Storia Letteraria”, *La civiltà bizantina dal IX all' XI secolo: aspetti e problemi*, Bari, 91–127.
- Ševčenko, Ihor (1992) „Re-reading Constantine Porphyrogenitus”, *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies*, ur. Jonathan Shepard i Simon Franklin, Aldershot, 167–195.
- Ševčenko, Ihor (1998) „The Title of and Preface to Theophanes Continuatus”, *Όπώρα. Studi in onore di mgr Paul Canart per il LXX compleanno*, ur. Santo Lucà i Lidia Perria, Roma, 77–93.
- Tartaglia, Luigi (1982) „Livelli stilistici in Costantino Porfirogenito”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 32, 3, 197–206.
- Toynbee, Arnold (1973) *Constantine Porphyrogenitus and his World*, Oxford University Press, London – New York – Toronto.
- Treadgold, Warren (1997) *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Van Hoof, Lieve (2002) „Among Christian Emperors: The *Vita Basilii* by Constantine VII Porphyrogenitus”, *Journal of Eastern Christian Studies*, 54, 163–183.
- Varona, Patricia (2010) „Contribución al problema de la cronología y las fuentes de la *Vita Basilii*”, *Byzantinische Zeitschrift*, 102, 2, 739–775.
- Varona Codeso, Patricia (2015) „In Search of a Byzantine Narrative Canon: the *Vita Basilii* as an Uncanonical Work”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 39, 2, 173–190.
- Whittow, Mark (1996) *The Making of Orthodox Byzantium 600–1025*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles.

SUMMARY

Teuta Serreqi Jurić

STYLISTIC DEVICES AS A MEANS OF FASHIONING THE CHARACTER OF THE IDEAL BYZANTINE EMPEROR: AN EXAMPLE FROM PORPHYROGENITUS' *VITA BASILII*

The work *Vita Basilii*, preserved within the literary corpus of the Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitus (913–959), is a panegyric composed in honour of the founder of the Macedonian dynasty, Porphyrogenitus' grandfather Basil I (867–886). Considering the fact that the work is of political nature and as such includes propaganda, and that it was imperative that Basil be exculpated for his role in the assassination of the Emperor Michael III (842–867), the author aims to depict Basil as the ideal Byzantine emperor, and Michael as a poor ruler who deserved death due to his irrational behaviour. In this paper, the role of stylistic means in the characterization of Basil and Michael is analysed. While a high level of stylistic embellishment in this type of literary genre is to be expected and its primary role is to heighten rhetorical stylization and affective tension, it can be concluded, on the basis of selected examples from this work, that in a large number of cases it is the author's aim to use certain stylistic figures and tropes so that Basil, despite the dark circumstances surrounding his rise to power, is depicted as the "saviour" of the Byzantine Empire after Michael's poor rulership, and Michael as the primary guilty party in his own death. Basil is attributed positive characteristics such as prudence, righteousness, mercy and piety, while Michael is depicted as an emperor who irrationally spends public funds on horse races, drinking binges and feasts, dishonours holy rituals and murders innocents. In the fashioning of Basil's character, Porphyrogenitus often uses exempla as literary devices (the mother of Persian King Cyrus, Achilles, the hundred-armed giant Briareus, the benevolent father from the parable of the Prodigal Son), and also uses other figures, such as hyperbaton, homoeoteleuton, paromoeosis, synonymy, paronomasia, etc. Figures which are too artificial for frequent use and ruin the beauty of the style, such as homoeoteleuton with extreme matching (rimes), or some figures of thought (exclamation, rhetorical questions) by means of which the author's own emotions and personal admiration of Basil are demonstrated, are found less frequently in the work. In the fashioning of Michael's character, among selected stylistic figures, synonymy dominates ("folly and madness", "witless and mad", "derangement and madness", etc.). Research has also revealed that a higher level of stylistic expression in comparison to the rest of the work is found in certain chapters, such as those in which more significant episodes from Basil's life are depicted (his mother's dreams as a herald of Basil's glory, Basil's departure to Constantinople and his coronation as a co-ruler, tragic family circumstances – the death of his eldest son, Constantine, and his dispute with his son Leo), Basil's virtues (the description of the Emperor's reforms and his concern for the common good) and portions of the reports on Michael's rulership in which his indecent behaviour is highlighted.

Key words: *Vita Basilii; Basil I the Macedonian; Michael III the Drunkard; stylistic figures and tropes; fashioning of characters*